

Yrd. Doç. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ

Khas öğretim üyesi

SANATSIZ VE EDEBİYATSIZ HUKUK YUMURTASIZ OMLETE BENZER

Hukuk insanı ve ona ait olan her şeyi tanıma, tanıyabilme sanatıdır. Bize insanı tanıtacak en önemli alanlardan birisi de kuşkusuz edebiyatın da dâhil olduğu sanatın ta kendisidir. Sanat değişik alanları ile bizde sadece estetik bir duygunun gelişimini sağlamaz; insanı tanımamızı ve onu anlamamızı da kolaylaştırır.

Bugün hukuk eğitimi hemen tamamen pozitif hukuk bilgisine indirgenmiş, öğrencilere yalnızca bir norm bilgisi yükleyen ve onları kuşkucu ve eleştirel bir bakıştan tamamen uzaklaştıran bir nitelik kazandı.

Bu durum kaçınılmaz olarak hukukçuyu normcu ya da hukuk teknokratı diye nitelendirebileceğimiz bir düzeye indiriyor. Yeterli bir felsefe eğitimi almamak hukuk öğrencisinin normatif bir alan olan hukukta çok çabucak dogmatik ve bağnaz yaklaşımların etkisine girmesine neden olabilecektir. Bu yazıda, yeterli bir sanat bilgisi ve görgüsü ile estetik bir bakış geliştiremeyen hukuk öğrencisinin sağlam bir hukuki bakışa sahip olamayacağını iddia edeceğim.

Kuşkusuz teorik olarak ‘sanat ve edebiyat’, felsefenin yer alan değer alanlarından ‘estetik’ değer alanının içerisinde yer alıyor. Esasen edebiyat bir yazılı sanat türüdür ve bu anlamda sanatın bir alt türü olarak nitelendirilmesi gerekir. Hukuk da aynı ‘ahlak’ gibi ‘etik’ denilen felsefi değer alanının içerisinde ve bir değer alanı olması nedeniyle diğer değer alanlarıyla olduğu gibi ‘estetik’ alanla da yakın irtibat içindedir.

HUKUKUN ESTETİK İLE YAKIN İLİŞKİSİ

Hukukun estetik ile ilişkisi çok geniş bir alana tekabül eder. Mesela, içinde adalet dağıtılan ya da dağıtılması gereken adliye binalarının mekan tasarımı; hukuka ve onun gerçekleştirmeye çalıştığı adalet idesine ilişkin estetik bir sorundur. Yine en üstte bulunanından en altta bulunanına, en genelinden en özeline kadar normların yazım biçimi, sadeliği, açıklığı gibi hususlar bir yönleriyle norm estetiğine ilişkin sorunlardır.

Dilsel anlamda doğru kaleme alınmamış bir norm lafzıyla ve ruhuyla yorumlayanı yanıltmakla kalmaz, aynı zamanda estetik dışıdır da. Estetiğin güzele yönelen bir değer alanı olduğu düşünüldüğünde; doğru yazmak, düzenlenen alana ilişkin doğru kelime ve terimleri seçmek, doğru noktalama işaretlerini kullanmak, doğru ifade tarzlarını bulmak vb. aynı zamanda estetik bir sorundur.

Bugün uygulamada rastladığımız ve tüm bu belirttiğimiz kaygıları dışlayan ve alalece ve hoyratça kaleme alınan normlar; hukuk dünyasını yanlış yorumlara ve kararlara mahkum ediyor. Hukuk dünyamız Anayasamız’dan en basit yönetmeliklere kadar norm estetiği kaygılarından uzak kaleme alınmış çirkin normlarla doludur.

Elbetteki hukukçunun sanat ve edebiyat ile doğrudan ilgili olması sorunu, sadece bir norm yazımı sorunu değildir. Hukuk da sanat ve edebiyat gibi öncelikle insana yönelik bir disiplindir ve insanın yaşamını ve davranışlarını düzenlemeye çalışır. Bu bağlamda, insan dediğimiz varlığın nasıl bir varlık olduğunu anlamak; sadece biyoloji, psikoloji gibi bilim dallarının işi değildir ve olamaz.

İNSANI ANLAMAK FELSEFİ BİR SORUNDUR

Esasen insanı anlamak ve kavramak başlı başına felsefi bir sorundur ve çok değişik alanlarla irtibat halinde olmayı gerektirir. Hukukçu sadece cinayet sanığı bir suçlunun, temerrüde düşen (yükümlülüğünü yerine getirmeyen) bir borçlunun, boşanan bir kadının, bir müflisin (batık, iflas etmiş), işten atılan bir işçinin hukuki durumuna çözüm bulan insan değildir.

Bu iş esasen uygulamada da böyle değildir. Bir avukat, kimi zaman intiharı düşünen müvekkilini bunu yapmaması için ikna eden insandır. Kimi zaman harç yatırmaya gücü yetmeyen müvekkilinin harç parasını cebinden yatıran kişidir. Bir hâkim bazen önüne gelen bir davada taraflara öğütler veren bir bilge konumundadır.

Bu ve buna benzer durumlar, uygulamanın içerisindeki hukukçular tarafından her gün yaşanıyor. Dolayısıyla hukukçunun insanla irtibatı sadece hukuki meselelere çözüm getirmekle sınırlı değildir.

Bir başka deyişle hukuk insanı ve ona ait olan her şeyi tanıma, tanıyabilme sanatıdır. Bize insanı tanıyacak en önemli alanlardan birisi de kuşkusuz edebiyatın da dahil olduğu sanatın ta kendisidir. Sanat değişik alanları ile bizde sadece estetik bir duygunun gelişimini sağlamaz; insanı tanımamızı ve onu anlamamızı da kolaylaştırır.

AKIL-RUH VE İSTEKLER

Eski Yunan düşüncesinde önemli benzetmelerden birisi de 'psyche-polis' benzetmesi idi. Bu benzetmede 'psyche' üç bölümden oluşmaktaydı: Akıl, ruh ve istekler.

Akıl psyche'i yönetiyor, ruh onu koruyor ve savunuyor, istekler ise bedensel destek veriyorlardı. Aklın duygu ve arzuları kontrol altına alması, bunlar üzerinde mutlak bir hakimiyet kurması gerektiği düşünülüyordu.

Esasen Sokrates, Platon ve Aristoteles ile başlayan ve aklın duygular ve sezgi dahil diğer tüm insani niteliklere felsefi anlamda galip kılınması süreci her şeyden önce bir düzen arayışı olan hukuku da kaçınılmaz olarak etkilemiştir.

Platon 'Devlet' adlı eserinde ideal devletini kurarken şairleri dışarıda bırakmış, onları ideal site devletinde görmek istememişti. Çünkü şairler filozofların akılla yönetmesi gereken ideal site devletinde filozofları ve savaşçıları yanılabilirler ve onların akılları yerine duygularıyla, tutkularıyla, istem ve arzularıyla karar vermelerine neden olabilirdi.

Akıl her şeyden önce düzeni temsil ediyordu bu felsefi bakışta. Duygu ve tutkuların egemen olmasının ise site yönetiminde kaosa yol açacağını düşünmüştü büyük filozof. Bu nedenle duygularımız, istemlerimiz ve arzularımız daima aklın kontrolünde ve yönetiminde olmalıdır ona göre. Nitekim Platon insan vücudu ile site yönetimi arasında kurduğu analogi ile bu hususu açıkça vurgulamıştır. Artık aşkın, sevginin, tutkuların, duyguların ve arzunun esiri 'şair' değil, aklını kullanan -belki de aklın esiri olan- filozoftur önde gelen karakter.

Esasen Yunan düşüncesi tragedya şairleri Homeros ve Hesiodos ile geliştirdiği Mitos (mitoloji) temelli ve duyguları, sevgileri ve arzuları dışlamayan bir çoğulcu (ve kaotik ortamdan), Miletli filozoflarla başlayan felsefi düşünceyle doğuya, Sokrates ile başlayan düşünsel gelenekle de insana ve topluma yönelen logos (akıl-mantık) temelli ve aklın hakimiyetine dayanan bir düzene (kozmoz) geçmiştir.

Bu aynı zamanda düşünsel ve politik anlamda heterojen bir ortamdan homojen bir ortama da geçiş demektir. Bu bakış Eski Yunan'ın felsefe okullarından Stoacı okulu da etkilemiştir. Bu önemlidir; çünkü Batı hukuk geleneğinde bizim bağlı olduğumuz Roma-Germen sisteminin köklerini oluşturan Roma hukuku bu Stoacı felsefeden çok köklü bir şekilde etkilenmiştir.

Eski Roma düşüncesini ve Roma hukukunu en çok etkileyen Stoacı felsefe de erdemli yaşamının yolunu akla göre yaşamak ve ihtiraslara hakim olmak olarak belirlemiştir. Bu düşüncede de akıl merkezde ve diğer insani niteliklere egemen bir gücü temsil eder. Bu bağlamda Batı düşünce sisteminde Hukuk eski Yunan'dan bu yana logos temelli rasyonel-mantıksal bir düzleme oturtulmuştur.

Modern batı felsefesini de derinden etkileyen bu bakış günümüz modern eğitim felsefesini de şekillendirmiştir. Modern eğitim felsefesi bilgi sahibi olmanın ancak bilim ve bilimsel çalışma ile mümkün olabileceğini öngören bir epistemolojik indirgemeciliğe genel anlamda mâhkum olmuştur.

İRÖNİK YAŞAMDA TÜRLÜ TÜRLÜ YAŞAMLAR

Hukukçu olarak bir bakarsınız ki, Dostoyevski'nin romanlarındaki karakterlerden birisi- belki Raskolnikov- müvekkiliniz olmuştur. Bir gün Albert Camus'nün 'Yabancı' adlı eserindeki Meursault karakteri hakimi olduğunuz bir davada karşınıza sanık olarak çıkabilir.

Yaşam temelde ironiktir. Başka bir gün de bakmışsınız, Orhan Kemal'in Murtazası hakkında görevi ihmalden savcı olarak dava açmak zorunda kalmışsınız. Shakespeare'in Venedik Taciri'ndeki Yahudi tüccarı Shylock üstelik iflas etmiş bir tacir olarak müvekkilinizden alacaklı olabilir.

Yine bir bakmışsınız Shakespeare'in Lady Machbet'i geçmişte yaşanmış bir ihtilal mahkemesi yargılamasında tanık sıfatıyla dinlenmiş. Sahi bir kadın hükümlü taciri kendi başında mı yoksa sevdiği erkeğin başında mı görmek ister?

İNSANI TANIMA SERÜVENİNDE SANAT

İnsanı bütün yönleriyle ancak edebiyat ve sanat bizlere gösterebilir, diye düşünüyorum. Bu anlamda yalnızca edebiyat değil, tiyatro, sinema, müzik, resim, heykel vb. sanatlar da estetik duygumuzun gelişiminde ve insanı tanıma serüvenimizde bize büyük katkılar sağlarlar.

Sanat ve edebiyata olan ilgi insanın ölene kadar sahip olması ve emek vererek beslemesi gereken bir ilgidir. Ancak, biz eğitimciler bu konuda üzerimize düşenleri yeterince yapmıyoruz. Hele hukuk fakültelerinin müfredatında bu eksiklik ziyadesiyle hissedilmektedir kanısındayım.

Günümüz eğitimcilerinin birçoğu edebiyat ve sanata ilişkin dersleri, kültürel bir varlık olan insanı ve yaşamın kendisini anlamaktan çok, yaşama doğrudan ilgisi olmayan ama bizi entelektüel yapacak bir takım malumatlar edineceğimiz dersler olarak görüyorlar. Hukuk gibi aklın çok uzun yıllar önce kesin ve ezici hakimiyetini ilan ettiği bir alanda 'edebiyat' ve 'sanat'a yönelik bu bakış çok daha belirgin hale geliyor. Oysaki insan dediğimiz varlık, yalnızca kuru bir akıl bilgisiyle ya da sırf aklı öne çıkarıp diğer insani unsurları akla ikincil kılacağımız ve onun mutlak egemenliği altına sokacağımız bir bakış açısıyla asla anlaşılabilir.

AKILLI VE OYUN SEÇİM TEORİSİ

Nitekim; özellikle 1950'lerden itibaren gelişen ve 1960 ve 1970'lerde zirve yapan davranış bilimlerinin geliştirdiği 'akıllı seçim teorisi', 'oyun teorisi', 'hükümlünün dilemması' gibi pozitivist yöntemlerle

insanı anlamaya çalışmanın çok yetersiz ve çoğu zaman bizi yanıltacak sonuçlara ulaştıran bir uğraş olduğunu artık biliyoruz. Edebiyatın da içinde yer aldığı ‘sanat’ alanı estetik değerlerin yaratıldığı bir alan olarak insanın; duyguları, tutkuları, acıları, nefreti, öfkesi, sevgisi, kibiri, kıskançlığı, aşkı, arkadaşlık duygusu, hasretleri, kızgınlıkları ve umutlarıyla ele alınması gereken karmaşık bir varlık olduğunu bize her defasında gösteriyor.

Dolayısıyla hukukun sanat ve edebiyat ile inter-disipliner bir ilişki içerisine girmesi edebiyat ve sanat türleri hakkında gereksiz, boş bilgi sahibi hukukçular yetiştirmek için değil, bizatihi insan ve onun yarattığı dünyalar ile ilgili olan ya da olması gereken hukukçunun hem estetik bir bakış kazanması ve bu bakışı normatif bir alan olan hukuka doğrudan yansıtması hem de insan denilen canlıyı tüm boyutlarıyla ve çıplaklığıyla tanıması için elzem bir husustur.

HUKUK İLE ESTETİK ARASINDAKİ ZOR İLİŞKİ

Bugün hukukçu dediğimiz insan tipinin, pozitivist bir bakış açısıyla hukuk normlarını yorumlayan birisi olması, yaşamın değişik renklerini, çeşitliliğini, çok boyutluluğunu, gri tonlarını hukukun dünyasına yansıtamaması, hukuksal mekanların-mahkeme duvarı gibi- çirkin ve gidilmesi zor, hukuksal kararların da tatsız, tuzsuz, renksiz, ruhsuz ve okunması zor kararlar olması; hukukun dünyası ile estetik değerler arasında bir türlü kuramadığımız organik ilişkinin bir sonucu değil midir?

Tamam, bu ilişki mahiyeti gereği zor ve sancılı bir ilişkidir ve dünyanın birçok ülkesinde de böyle olmuştur. Ama bazı ülkelerde gördüğümüz adliye binalarının estetik düzeyi, güzellik ve yücelik gibi estetik değerlerin adalet dağıtılan mekanlara yansıtılarak, hukuk ile estetik arasında en azından mekansal boyutta bir ilişkiye geçilebileceğini bizlere göstermiştir.

Kuşkusuz bu mekansal ilişki diğer sanat ve edebiyat alanları ile hukuk arasında kurulan ve kurulacak olan ilişkiye de sağlam bir mekansal boyut katacaktır ve bu anlamda önemsenmelidir, kanaatindeyim.

KAFKAVARİ YERLERDE YAPILAN EDEBİ HUKUK

Bizde ise adliye binalarının mevcut durumu, bırakınız adalet değeri ile güzellik ve yücelik gibi estetik değerler arasında organik bir ilişki kurmayı; bu iki değer alanını birbirine hasım kılacak niteliktedir. Ama haksızlık yapmayalım; uygulamada apartmandan bozma binaların çatı katlarındaki ‘Kafkavari’ bölümlerde bile verildiğini gördüğümüz adalet hizmetiyile esasında bizim adalet sistemimiz

ile Kafka romanları arasında mekansal-edebi bir ilişki kurulduğunu bile söyleyebiliriz.

‘Hukuk’ ile ‘sanat’ dalları arasındaki ilişkiye dair verilen en ilginç örneklerden birisi de ünlü Alman besteci L.V. Beethoven’a ilişkin olarak anlatılandır. Bilindiği üzere Beethoven hiç evlenmemiş ve kardeşi Carl Beethoven’ın 1815 yılında ölümü üzerine onun oğlu Karl’ın velayetini almak için kardeşinin karısı Johanna ile uzun süren bir hukuk mücadelesine girişmiştir.

Dilekçeler, davalar, süreler, duruşmalar, deliller, tanıklar ve kararlar arasında boğuşan Beethoven’ın özellikle 1815’den sonraki bazı önemli eserlerinin hukukun formalistik yapısının etkisiyle kaleme alındığı ve hukukun biçimciliğinin bu eserleri etkilediği ciddi sanat eleştirmenleri tarafından iddia ediliyor.

GÜZEL SANATLAR VE İLETİŞİM FAKÜLTELERİ BAĞI

İşin özü şudur ki; esasen Hukuk fakülteleri ile Güzel Sanatlar ve İletişim Fakülteleri arasında eğitimsel alanda organik bir ilişki kurulmalıdır. Nasıl belirtilen fakültelerin öğrencileri, Hukuk Başlangıcı ve Fikri Mülkiyet Hukuku gibi derslere ihtiyaç duyuyorlarsa, Hukuk öğrencisinin de bu fakültelerde verilen, örneğin bir ‘drama’ dersini ya da bir ‘sanat tarihi’ dersini almaya ihtiyaçları vardır.

Ama bunun da ötesinde hukuk fakülteleri müfredatında ‘hukuk’, ‘edebiyat’ ve ‘sanat’ metinlerinin tarihsel bir bakış içerisinde karşılaştırılmalı olarak incelendiği bir dersin bulunmasının sayılamayacak kadar yararları vardır.

Tıpkı ‘bilim’ felsefesinde olduğu gibi estetik teoriyi de içeren ‘sanat’ felsefesine ilişkin konular adı ‘hukuk ve sanat’ ya da daha geniş bir ifade ile ‘hukuk, sanat ve edebiyat’ olabilecek bir derste hukuk öğrencilerine öğretilmelidir.

Hukukun diğer değer alanları ile kurması gereken organik ilişki, bu yazımda bahsettiğim ve adı ‘Hukuk, Edebiyat ve Sanat’ olabilecek derslerle bir an önce kurulmalı, en azından yaşam boyu devam eden bu ilişkiye dair temel hususlar öğrenim sürecinde hukuk öğrencilerinin bilgisine sunulmalıdır.

Hukukçu her ne kadar adalet idesini gerçekleştirme yolunda düzene, açıklığa, belirliliğe ve gün ışığına ulaşma hedeflerine sahip birisi olsa da, pratikte çoğu zaman alaca karanlıkta dans eden bir insandır aslında. Bu dansı; entelektüel, görsel ve estetik anlamda değerli kılacak bütün unsurlarla hukuk eğitimini zenginleştirmeliyiz diye düşünüyorum.